

İSTİKLÂL

„L'indépendance“

Organe
de défense nationale
d'Azerbaïdjan

Milletlere istiklâl!

Baş muharriri: M. E. Resul-zade

İman günü

İstiklâmın her tarafı karanlık köktüren vahşeti altında, ümit karan zulümler içinde, nazırsız bir mahrumiyet ve esaret hayatı yaşayan Azerlere azim ve iman nâfheden bir gün — 28 Mayıs!

Tarihin pek cıvıli devirlerini atlayarak, muhtelif zamanlarda muhtelif şekillerde istiklâl yaşıyan ve yaşayan ve nihayet sözün muasır manası ile bir millet haline gelecek, zamanımızın en hâkim ve en demokratik ümidesine istinaden müstakil bir hayatı siyasiye ile yaşamak kararını veren Azerbaycan milletini bundan 14 sene evvel kendisini temsil eden, surayı Millî tarafından ilan olunmuş 28 Mayıs beyannamesi ile Azerbaycan cumhuriyetinin istiklâmı bütün cihane ilan etmiştir.

Asrı demokrasiyin bütün ahkâmını ihtiva eden 28 Mayıs beyannamesi ile tesis olunan bu ilk türk ve müsülman cumhuriyeti, dört taraftan çevrildiği müşkül ve mamalarla rağmen teşekkül etti, yahudî, dahili ve harici muvafakiyetlere nail oldu.

Bolshevik matbuatı şimdiki halde bile „İki senelik Musavat devrinin Azerbaycan halkı üzerinde pek sîlimmez bir milliyetçilik tesiri bırakmış olduğundan“ daima bahs edüp durur. Çünkü millî Azerbaycan cumhuriyetinin tarihte bir emri vakî olusu Azerbaycanı soyviete, diğer tabir ile kolonize etmek siyasetine daimi bir engel teşkil etmektedir.

Halkın agzında, bu günkü sovyet devrine mukabil olarak „Azerbaycan devri“ ile yatolunan bu hadise, aynı zamanda beynelmilî hayatta dahi derin bir iz bırakmıştır.

1920 senesi 12 Kânunu Sanide büyük devletler tarafından tanındığı andan itibaren Azerbaycan davası beynelmilî bir mes'ele haline almış ve bu vaz'iyeti o, manen bu güne kadar devam ettirmiştir.

Sade Rusyaya ait dahili ve mevzii bir mes'ele olmaktan çıkarak, artık bütün şunatı ile beynelmilî siyasi ve millî mes'ele şekline alan Azerbaycan davası Azeri halkının 12 seneden beri bolshevik istilâsına karşı açtığı muhtelif safhalı yılmaz mücadele ile daha ziyade sarahet ve katıyet peyda etmiştir.

27 Nisanda vuku bulan istilâden itibaren bu güne kadar zaman zaman tekerrür eden kanlı işyanlarla Azerbaycan halkının istiklâl davası üzerinde misur olduğu bütün cihana karşı isbat edilmiştir.

Millî davasında misur olan Azerbaycan halkı kuvvetini toplayarak tarihin vattetigi halâs hareketini dört gözle beklemektedir.

Beklenen tarihi fırsattan Azerbaycan halkının bu defa azemî surette istifade edeceğine şüphemiz yoktur. Bunu bize temin eden amil onun 28 Mayıs manasına olan samimi merbutiyetidir.

1905 ve 1917 ihtilâllerinden farklı olarak, mustakbel ihtilâl ve ya muharebeye elinde 28 Mayıs bayrağı olarak girecek Azerbaycanın halâs ümidi pek kuvvetlidir.

Kendisi gibi umumi düşmandan halâs olmak için can milletlerle birlikte; kendisi ile komutan ve siyasi entereleri bir olan Kafkasyalılarla bir olur olarak cidal eden ve fırsat gününde onlarla birlikte harp etmeye muheyya olan Azerbaycan kendi ge-

İstiklâl günü

1918 - 28 Mayıs - 1932

28 Mayıs Azerbaycanın İstiklâl günü münasebetile „İstiklâl“ tahrir heyeti bütün Azerileri, bilhassa Azerbaycanlı Azerbaycanlı, istiklâlci ve cumhuriyetçi mübariz neslini candan tebrik eder.

On dört yıl bundan evvel, Azerbaycan halkının müsavî, hafî müstakim ve umumi prensipler üzerine, kadın ve erkeklerin iştirakile, icra ettiği demokratik intihap neticesinde teşekkül eden Azerbaycan Millî Şurası, cembü ve şarki Maveraı Kafkasyadan ibaret Azerbaycanı müstakil bir devlet ilan etmiştir. Şekli idaresi demokratik cumhuriyet olarak ilan edilen Azerbaycan devleti iki sene müstakil hayat yaşadı ve bu iki senelik müddet zarfında müstakil devlet hayatına olan fevkalâde kabiliyetile medeniyet dünyasının takdirini kazanmaya ve beynelmilî tanınmaya muvaffak oldu.

Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti, bütün istiklâl şarkında ve bütün Türk aleminde ilk ve yegâne cumhuriyet idi.

Azerbaycan Millî Şurası, istiklâl beyannamesiyle, Azerbaycan istiklâlile beraber milliyetin ve demokrasiyanın zaferî ilan etmiş, ve şarkın kapısında garp medeniyetini temsil eden bir hürriyet ve medeniyet ocağı kurmuştu. İki senelik imar hayatı, medeniyet ve iftihar sahasındaki terakkî, teşkilat işlerindeki kabiliyet Azerbaycan için aydın ve parlak bir istikbâl mevcut olduğunu tebliğ ediyordu.

Evet, o parlak istikbâl ki, ona olan derin ve sarsılmaz iman şimdide bakadır. Diye biliriz ki, Azerbaycan istiklâlince verilen bu 12 sene zarfında milletimizin ve Azerbaycanımızın parlak istikbaline olan imanımız bir kat daha kuvvetlenmiştir. Bütün cihan, dost ve düşman, artık on dört sene bundan evvel, Azerbaycan Millî Şurasının ilan ettiği milliyet, istiklâl, demokrasi ve cumhuriyetin derin ve kuvvetli içimai bir temele istinat ettiğine, halkın vicdanından doğmuş olduğuna kani olmuştur.

On iki senedir millet, başta yiğit Azeri gençliği olduğu halde, elde silah olarak, gündün güne artan bir azimle, istiklâl mücadelesinde devam ediyor.

Her bir millî hareket, devaminin ömrü ile ölçülebilir ve ne kadar şurlu olup olmadığı, ihtiyacından doğup doğmadığını anlamak için bir gaye için gösterilen inat, ısrarın ömrü, dercesiz ve şekli ile hesaplaşmak icap eder.

On dört sene bundan evvel Azerbaycan halkı kendi istiklâl ve hakimiyetini ilan etti. Bununla o istiklâl mefkûresinin teşekkülü ile neticelenen bir faaliyet devrinde kapayor, istiklâl ve devlet hayatı kurmak için mücadeleye atılıyordu.

On dört sene evvel başlayan mücadelesinde o iki sene Azerbaycan müstakil, hür ve mes'ut yaşata bildi. Bu iki sene, istiklâl mefkûresinin hayal olmadığını, tabii ihtiyacından doğduğunu isbat etti. O iki seneyi takip eden esaret ve istila hayatı istiklâl mefkûresinin kuvvet ve ehemmiyetini artırdı. Ve istiklâl için mücadele daha inatlı ve daha kanlı bir şekil aldı. Azerbaycan istiklâl uğrunda on binlerce kurban verilmiş ve verilmektedir. Azerbaycan istiklâl uğrunda on binlerce zittirap çeken mahkûmlar, milyonlar o istiklâl bekleyen hasretkeşler vardır.

Mücadele bütün şiddetle devam ediyor. Hareket bütün milleti istila etmiştir.

Bütün bunlar on dört sene evvel ilan edilen istiklâlın umumi, müsterek iman ve iradeyi ifade ettiğine bir delildir.

Azından dönmeyen bir millet mutlaka muvaffak olacaktır. Ve en yakında 28 Mayıs bayramının hür ve müstakil Azerbaycan'da yapacağımıza şüphe yoktur.

Yaşasın Azerbaycan!
Yaşasın İstiklâl!
Kahrölsun Rusya istilâsı!
Yaşasın Demokrasi ve Cumhuriyet!
Var olsun Azerbaycanlı, İstiklâlci ve Cumhuriyetçi Azerbaycan gençliği!

Bakû'da yangın

Moskovadan bildirildiğine göre bir müddet evvel Bakû civarındaki petrol muntakalarından birinde şiddetli yangın çıkmış ve güncelere devam etmiştir. Yangın bütün tedbir ve gayrete rağmen yangını söndürmek kabil olmamış yalnız

civar mahallere sırayet etmemesi için tedbir alınmakla iktifa edilmiştir. Yangın nasıl çıktığı henüz tahakkuk etmemiştir. Tahkikatla başlayan G. P. U. yangını Sovyet alaydarları tarafından çıkarıldığını tahmin etmektedir.

Kiyef'te kanlı hadiseler

Viyanaya ve Varşova gazetelerine akseden malumata göre Ukrayna'nın Kiyef şehrinde uzun zamanlardan beri maas alamayan ve sükuti içerisinde yaşayan askeri depo ameleleri grev yapmış ve

leceğinden emindir!

Bu emniyetle ruhlanan Azerilere bu günkü iman gününde tavsiye edeceğimiz bir şey varsa o da, umumi düşmanına karşı birleşmektir.

Yaşasın millî vahdet, yaşasın istiklâl!
M. E. Resul-zade

nihayet bu grev hareketi kanlı hadiseler doğurmuştur. Grevi basdırmak için gönderilen kalbî ordu nefelerini gören ameleler derhal cephaneyi işgal ederek silahlı mihnebeş oldukları sonra askerlerle müsademeye başlamışlardır. Müns tüzam ordu kuvvetine tabiatile mukavemet etmekten aciz olan amelelerin bu grevi kanlı müsademenin sonra tenkil edilmiş, gervi ifade eden amelelerin bir çoğu derhal kurşuna dizilerek 600 kadar amelede tahti tevkife alınmıştır. Son gelen mütemmim malumata göre bu hadise ile alakadar olarak Kiyef G. P. U. reisi Menadzev intihar etmiştir.

28 Mayıs

Azerbaycanın müstakil bir devlet ilan edildiği, hür, azat ve demokratik bir cumhuriyet kurulduğu bu büyük millî günü şimdî memleketimizde gizli mahfelelerde, Solofkilerde, Sibiryalarda ve zindanlarda; gurbet ve muhacretin zehirli havasında, mes'ut ve hür günümüzü hatırlayarak, tes'it ediyoruz.

On üçüncü bayramdır, ki böyle geçiyor. Hatta bu bayramı, yalnız içeride, esir ve mahkûm Azerbaycan'da değil, haricte bile, bir çok yerlerde açık tes'it etmeye müsaade edilmiyor. İlk hristiyanlar gibi, etrafımıza bakınarak, gizli ve zabıtya görünmemek suretinde bir araya toplanır, hürriyet ve istiklâl günümüzü hatırlıyoruz.

Halbuki on üç sene evvel, istiklâlın birinci yıl dönümü tes'it edildiği zaman, bu böyle miydi?

1919 senesi 28 Mayısta Azerbaycan baştan başa bir gelin gibi bezemişti. O gün Bakû'de, Gence'de, Şekide, Şirvan'da Kubâ'da, Karabag'da, Lenkeran, Salıyan ve Nahçıevan'da, memleketin her bir köşesinde yapılan şenlikler, söylenen sözler, sevinçle akıldan göz yaşlarını görmeli ve eşitmelidir. Bakû'de işne atan yere düşmezdi. Köyler, fabrikaların ve petrol ocaklarının ameleleri, halk, mektepler, bütün millet, erkek ve kadın, en yeni elbisesini giymiş, en mes'ut gününü tes'it etmek üzere Bakû'de sokaklara çıkmış, Millî Kurultayın bulunduğu mahalle akıyordu. Kurultay karşısındaki İttahat-kürsüsünde sırasile kurultay reisi doktor Hasan Bey, Millî hükümetimizin reisi Nasip Bey, hariciye naziri Fatalıhan, „Müsavat“ fırkası lideri ve istiklâl ilan eden ilk Kurayı Millî reisi Resul-zade Mehmet Emin Bey görünüyordu, nutuklar söyleniyordu, şiddetle alkışlanıyorlardı. Onları halk hatipleri takip ediyordu.

Emin Beyin halkın susmayan alkışları arasında şu sözleri o günlerin gazetelerinde mevcuttur:

— Bugünkü bayram açık gösteriyor ki Azerbaycan türkü, kadın ve erkek, ihtiyarları ve çocukları da dahil olmak üzere, „İstiklâl“ şiarı etrafında birleşmeye, onu korumak, onu güç bebegi gibi muhafaza etmek için, vahit millî bir cephe yaratmaya muktedirdir...“

„Milletin „İstiklâl“ şiarı etrafında bugün de birliğini temsil etmekte olan Emin Bey, iki sene o sözlerden evvel, 1917 senesinde „Ağık-Söz“ gazetesinde millete hitaben:

— Ey bu yurdun oğulları, tepresin! Sesleriniz itmesin, seçgiye hazırlaşın!“ diye müraaat etmiştir.

„Müsavat“ liderinin ve „Ağık Söz“ baş muharririnin bu daveti, erkekli-kadınli, bütün milleti sokaklara dökmüş, seçgi mahallerine sevk etmiştir. İntihabatı kazanmıştı, ilan istiklâl te'min edilmişti. O gün Bakû bir mahşeri andırıyordu. Seçgiye koşan ve sıra bekleyen kadın ve erkek, elinden geçmek imkan hariçinde idi.

Yene Emin Bey, 1918 senesi 28 Mayısında Azerbaycan müstakil bir devlet ilan ederken, millet tek bir insan gibi bu kararın tabiki için silahına sarılmış, istiklâl mücadelesine atılmıştı.

Şimdi, 1919 senesi 28 Mayısında bu zahmetlerinin, bu vahdet ve hamiyetlerinin mes'ut semeresi olan „İstiklâl“ın birinci yıl dönümünü azat, hür ve müstakil vatanında, kendisinin intihap ettiği Millî kurultayın önünde tes'it eden millet ve Resul-zade Emin Beyin „Millî vahdet“ davetini dinliyor ve bir agızdan:

(Mabadi 4cü sahifede)

Türkiye ve Avrupa

Türkiyenin Yakın-Şarkta haiz olduğu ehemmiyet ve oynadığı rol söz götürmez bir hakikattir. Coğrafi vaziyeti itibarıyla Avrupalı şark ülkelerine rabtinden bir mütakada Kara ve Akdenizle muhat bulunan Türkiye, dünyanı bir kısmında büyük bir siyasi, iktisadi ve manevi ehemmiyeti haizdir. Yakın ve orta şarkta girecek olan Avrupa medeniyeti tipki iktisadi münasebet ve emtea gibi Türkiye'den geçen yoldan istifade etmek mecburiyetindedir.

Bunun üzerine Türkiyenin islam âlemi için haiz olduğu ehemmiyet ve şimdiye kadar yapmış ve halâda yaptığı büyük tesiri dahi ilave etmek lazımdır. Yeni Türkiye devleti aynı zamanda Balkanlar'da dahi büyük ve mühim bir âmidir. Bütün Balkan milletleriyle dostluk ve sulh münasebatını temin muvafak olmuş Türkiye Balkan yarım adasında sulh ve âşayışın muhafazasını temin eden unsurlardan birini teşkil eder.

Bütün bunları gördükten sonra Türkiyenin Milletler Cemiyetine iştiraki ve onunla yakından teşriki mesaide bulunacağını gayet zaruri ve tebiî olduğuna hükmedilir. Fakat malûm olduğu üzere, Milletler Cemiyetine dahil bulunan devletler listesinde Türkiyenin ismi yoktur. Bu yokluğun sebebi mazide aramak lazımdır. Harbi umminin sonunu müteakip Milletler Cemiyeti daha yeni teşkil edilirken Türkiye daha hali harpte bulunuyordu. İngiltere tarafından himaye edilen Yunanistan yeni doğan Milli Türkiye'ye karşı taarrüzdâ bulunduğu ve Türkiye devleti recalı için bu taarrüz hayatı bir mes'ele teşkil ettiği bir anda pek tabii olarak İngilterenin büyük rol oynadığı Milletler Cemiyetine girmesi hatire bile gelmezdi. Fakat Türkiye Milli davadan müzaffer çıktuktan sonra, kendi devlet hayatını yeni esaslar üzerinde takviye etmeye başlayınca, artık Milletler Cemiyetine girmek mes'alesi karşısında bulundu. Lâkin bunun tahakkuku bir çok sebeplerden dolayı tevaküfe uğradı. Şu-

nuda kaydetmek zarureti vardır ki, Türkiye Milletler Cemiyetine karşı muhasım bir vaziyet almamış, bilakis sülh fikrini takip ve milletlerle teşriki mesai prensipini kabul eden Yeni Türkiye Milletler Cemiyeti tarafından yapılan teşebbüsleri madafaa etmiştir. Nitekim Türkiyenin Milletler Cemiyeti tarafından davet edilen beynelmile mahiyeti haiz bilcümle kongra ve icimalara iştiraki bunun en bariz delildir. Türkiyenin Milletler Cemiyetine bırakmış olduğu boşluk şimdi her zamankinden daha fazla hissedilmektedir, bu vaziyet diğer devletler tarafından dahi taktir edilmektedir. Türkiyenin Milletler Cemiyetine dahil olması denilebilir ki artık günün mes'alesidir.

Cenevre matbuatının verdiği malumata göre Milletler Cemiyeti reisi Türkiyenin Cemiyete girmek arzusunda olduğu fikrini mutazammın bir bayanatta bulunacak ve bunu müteakip Türkiye Cemiyete girmek arzusunda olduğunu resmen beyan edecektir. Matbuata akseden bu haberi teyit eden diğer bir cihet dahi vardır ki öde şudur: Silahatın boşanma kongrasında irat emiş olduğu son nutukunda Türkiye hariçye vekili Tefik Rüştü Bey, Türkiyenin hiç kimses ile gizli muahede aktemediğini, Türkiyenin sülh ve milletlerle teşriki mesai siyasetine takip ederek bir çok devletlerle ademi tevavüz muahedesile bağlı olduğunu, binanealeyh bu tarzı siyaset Milletler Cemiyeti siyasetele tevafuk ettiği takdirde Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmekte hiç bir mahzur görmediğini ve ihtimal bu yakın zamanda Türkiyenin resmen Cemiyete gireceğini söylemiştir.

Türkiyenin Milletler Cemiyetine girişi Türkiyenin Avrupa medeniyetine daha fazla yakınlaşmak ve aradaki rabıyayı daha ziyade takviye etmek arzusunda olduğuna büyük bir delildir. Bu da teşmek olurki Türkiye siyaset adamlarının Türkiye'yi tam bir medeni Avrupa dev-

leti haline getirmek yolunda yaptıkları cehtin mantıklı bir neticesidir.

Hakikatende yeni latin alfasesi, yeni kanunların kabulü, icimai hayatta yapılan bir çok inkılâplar ve saire gibi Türkiye halkı tarafından benimsenmiş istiklâl Türkiye halkını muasır medeniyete temanın yaklaştırmış ve bu günkü Türkiye'ye her hangi bir Avrupa devletinden farksız bir şekil vermiştir. Binaenaleyh, Türkiyenin diğer medeni milletlerle teşriki mesaide bulunmak ve onlara yaklaşmak arzusu gayet tabii ve yerindedir.

Yüz milyonlarca halk tarafından meskûn bulunan muazzam Asya kontinjen'i şimdi anarşi ve kargaşalık tehlikesi altında bulunmaktadır. Bolşevikler bu insan bahri muhibi içerisinde nifak tokmu sepmek ve bunlar arasında anarşi husule getirmek suretile bu günkü nizam ve medeniyetin esaslarını sarımsak için her şeyi yapıyor ve Moskova hiç bir şeyi esirgemiyor.

Uzak-Şarkta aşayış âmilî ve hareket gelen anarşinin siperi olmak üzere bu taarrüze karşı gelmeğe müsteit müteşekkil bir kuvvet olarak Japonya vardır. Yakın ve orta Şarkta ise bu rol hiç şüphesiz Türkiye'ye terettüp ediyor. Türkiye, haiz olduğu ehemmiyet, teşriki müteakip bir kuvvet olması itibarıyla ve nihayet nizam ve sülh muhafaza etmek arzusunda bulunması dolayisile dünyanı bir kısmında birinci derecede bir âmil mevkiini işgal etmektedir. Moskovadan idare edilen anarşinin önüne geçmek ve dünya medeniyetini muhafaza etmek vazifesi Türkiye'nin üzerine düşüyor.

Avrupanın vazifesi, Türkiye'nin bu rolunu taktir etmek ve aynı zamanda onu anlamak ve Türkiye'ye geri kalmış bir memleket gibi bakmak itiyadından vaz geçmektir. Avrupa bu günkü Türkiye'nin medeni bir devlet oldu aşayış ve sülhün tesisinde bir âmil olduğunu derkederek Türkiye Milletler Cemiyetine şerhile mütenasip bir mevki vermek suretile ona manevi yardımda bulunmalıdır.

Dr. Mir Yakup

Azerbaycan günü

28 Mayıs! Bu gün Azerbaycana mahsus bir gündür, Azerbaycan günüdür.

Bugün Azerbaycan halkının vıdandan doğan ve ona ilham veren bir gündür.

28 Mayıs Azeri Türkünün Rusya zindanında halâs olduğu, zencirlerini kurtduğu ve hürriyetine kavuştuğu mukaddes bir gündür.

28 Mayıs yeni Azerbaycan tarihinin birinci gündür, yıl başıdır. Tarihi 28 Mayıs ile bugünkü 28 Mayıs arasında 14 senelik bir zaman var. Bunun son 12 senesi esaret ve mahkûmiyet hayatıdır.

12 senedir vatanımız kızıl ruslar tarafından istilâ edilmiştir; 12 senedir istilâyı karşı, istiklâl için Azerbaycanın kahraman oğulları kan aktırmıştır. Vatandaşın her tarafı kana boyanmıştır.

Bu mücadelede en değerli kuvvetlerimiz kurban gitmiştir. Sovyet zindanları ve sürgün yerleri Azeri mücahitleriyle doludur. Ana yurtta kalmaması imkân verilmeyen mücahitlerimiz bolşevik zindanlarında 28 Mayıs bayramını teş'it ediyorlar, 28 Mayıs için kendi varlıklarından vaz geçmişlerdir.

Bu nesil bugün zindanlarda menafelerde, dağlarda, ormanlarda, gurbet edile, dahilde gizli mahfellelerde 28 Mayısı teş'it ediyor. Bu nesildir ki elde silah olarak istiklâl için kan akıyor.

Bu nesil her türlü işğence, mahrumiyet, ızdırıp ve eziyetleri göze almıştır. Onlar canlarını ve kanlarını bu yola vakfetmiştir.

Yaşasın Müsavatçı Azerbaycan gençliği!

Yaşasın Azerbaycan istiklâli!

Yaşasın 28 Mayıs, Azerbaycan günü!

Yaşasın üç renkli milli bayrakımız!

Kahrolsun istiklâlimize fasile veren istilâçı rus vahşileri!

Hürmet istiklâl mücahitlerine!

Rahmet milletlerin mukaddes hakları olan hürriyet ve istiklâl yolunda can veren istiklâl şehitlerine!

İstiklâl partizanlarından Karayazılı:

Naki

Millî istiklâl hareketinin tarihi-icimai esasları

Azerbaycan bolşeviklerinden Rahim Hüseyinov'un dört yıl evvel intişar etmiş „Azerbaycan inkılâp hareketi hulâseleri“, bolşevizm „nazariyatlarından“ Askerof, Bilenderi ve Recepinin şiddetli tenkitlerini uyandırmıştır. Mes'ele bundan ibarettir:

Rahim, Azerbaycanda bolşevizm için sun'u bir tarih arıyorkan istemiş; bu maksatla tarihi vesikaleleri tetkik eylesmiş ve görmüş ki: Rusyanın Azerbaycan istilâsından evvel Azerbaycan köylüleri krepostnoy (tahkimçilik, kölelik) hukukunu bilmiyorlarmış. Türk köylüsü toprağı dini ve millî esaslar üzerine istinak ettiğiğinden onun nezerinde her şey Allahın idi; insanlar Allah karşısında müsavi beninde olduğundan herkes bercesere toprak onun mülkiyetine verilirdi. Bir köylü tarafından becerilen toprak, sahibi tarafından kendi arızusu ile terk edilmezse, kimses o toprağı sahip olamazdı.

Azerbaycan'da tahkimçilik (krepostnoy — kölelik) rejimi ilk defa 1848 senesinde Rusya tarafından tatbik edilmek istenildi.

Azerbaycan'da toprak aristokratları irsi değil, her defa (vergileri tahsil için) han tarafından ayrıca tayan olurdun... Gerek bu gibi „ihtilâl aleyhdar“ fikrile, gerekse Rahim Hüseyinov'un Azerbaycan halk hareketlerinden bolşevik fikrasının rolü ve ehemmiyetinden bahsetmeyişi, bolşevik tenkitçilerini son derece kızdırmıştır. Onların fikrine göre Rahim Hüseyinov bu „Marksizm-Leninizme zıt fikrile Müsavatçılardan değirmine zıt tökmektedir. Çünkü Müsavatçılarda bolşevizm inkılâbından Türk proletarının haberi olmadığını ve bu hareketin ruslara mahsus olduğuna iddea etmektedirler...“ (Kom. Nr. 58).

Mes'elyi yalnız Müsavatçıların iddealarını cerhetmekten ibaret olduğu şeklinde anladıklarından bolşevikler tarihi hakikatleri tahrif ediyor, bolşevizm için bir „geçmiş“ yaratmak maksadile ilim namına demagoji yapıyorlar. Onlar 1848 kanunundan sonra meydana gelen büyük toprak aristokrasisi olan mükeddar, bey ve ağaların isimlerini sayıp dökyör ve bu rejime karşı Azeri köylüsünün Rusya tarafından, „bunt — ığiışaş“ adlanan isyanlarından bahsediyorlar.

Onlar Rahim Hüseyinofa çekistce bir sorğu veriyorlar:

— Demek ki „inkılaptan“ evvel Azeri köylü hür ve mes'ut idi, öylemi?... Halbuki Rahim 1850 senelerine tekaddüm eden günlerden bahsediyor.

Azerbaycan köylüsü köleliğe boyun eğmek istemediği için, hürriyet ve mülkiyetini iade etmek azmile isyanlar yapıyordu. Azerbaycan millî hareketlerinin icimai temelini teşkil eden bu isyanlarda hüküm olan fikir şahsın hürriyeti, mülkiyetin kudsiyeti, fikrin ve vıdandanı serbestisi, insanların Allah karşısında olduğuna gibi kanun karşısında dahi müsavatını teş'it etmek ibaretti. Bu fikir ve prensiplerin, insanların şahsiyetini, hürriyetini, hususiyetini ve mülkiyetini inkâr ve yeni şekilde bir kölelik terüh eden marksizm ve komünizm ile hiç alakası ve münasebatı olamazdı.

Büyük Arap-Islam devletinin, onu takip eden Türk-Selcuk imperatorluğunun dahilinde bulunan ve ondan sonra Atabeyler tarafından müstakil bir devlet halinde idare olunan ilk Türk-islam Azerbaycan'da icimai-hukuki münasebat İslamî ve millî esaslar üzere tanzim oluyordu.

İnsanların hürriyetini ve Allah karşısında müsavatını kabul eden İslamiyet, kölelik ve esareti-ret eder ve mülkiyeti yalnız menfaati icimaiye noktai nazardan kabul etmektedir. İfrat ferdîyetçiliği ve aynı şekilde mülkiyeti kabul etmeyen, aynı zamanda insanın hürriyeti, teşebbüs ve mülkiyetini öldüren kolektivistliği de reteden ve bu iki ifrat kutup arasında icimai tesanüt yolunu terüh eden muasır demokrasının prensiplerile temamilik muvafık olan İslamî mülkiyet nazariyesince, bir erazi istismar ve jmar edildiği müddetce şahsın mülkiyetine dahilidir. Bir erazi iş sene memüadını istifade edilmeden metruk bırakılırsa, devlet onun üzerindeki mülkiyet hakkını iskat ve bu hakkı başkasına devir edebilir. Bu suretle hem cemiyetin menfaati, hem de ferdin hürriyeti, teşebbüs ve mülkiyeti gözetilmiş idi. On üçüncü asrın başlarından itibaren Azerbaycan'da, insanların Allah karşısında müsavatı, yalnız müslümanlara mahsus olmaaktan çıkıp umumi — beğeri bir şekil almıştı. Azerbaycan Cengiz „Yasa“sı işi idare eden Elhanlıer, bütün dinlerin serbest ve müsavi olduklarını ilân ve köle satıp almayı sureti kat'iyede men'etmişti.

Elhanlıların sarayında sırasile, gâh Hıristiyanlık, gâh Budizm, gâh İslamîliyet, hatta Müsevillik bile hüküm rol oynamaya başlıyor ve bu dinlerin hepsi himaye görüyordu.

İslamiyetin Mısır ile Irak gibi eski ve tarihi medeniyetlerin merkezi olan memleketlerle girdikten sonra maruz kaldığı „revizyon“ ve serbest teşfircilik ceryanları, dini itikat ve fikirlerde hürriyet şeklinde bilhassa Azerbaycan'da kendisine müsait bir inkişaf sahası bulmasın sebeplerini araştırdığımız zaman Azerbaycan Elhani sülalesi ve onu takip eden devirler üzerinde çok durmak icap edecektir.

Elhanlıer devrinin teşkil eden 13-ne

ve 14-nci asır, Azerbaycanın şarkta Çin ile, garpta Avrupa ile siki şürette münasibette bulunduğu bir devir idi. Marağ'da 1304 de in'ikat eden bir kongre, Frenk ve İngiliz krallerine gönderdiği mektubda, Uzak-Şark ile Yakın-Şarkın ve Uzak-Garbin arasındaki taahhüt yollarının teş'it edildiği haber veriliyordu. Azerbaycan'da Kaşgarın, Türkistanın, Çin, İran, Arabın, Hindin, Venedik'in ve Bezansın ilmi kuvvetleri toplanmıştı. Marağ ve Tebriz birer ilim ve irtan merkezi olmuştu. Sarayda ilmi encümenler ve âlimler hukuk ve kanun mecmuları, hukuka, siyasete, iktisadiyaya, vergi ve maliyeye, felsefe ve fenne, ilim ve edebiyata aıl şah eserler meydana getiriyorlardı. İlk defa ilmi şürette tarih Elhanlıer sarayında Residitinin tarafından yazılmıştı.

Ziraat, suvarma işleri, ticaret, imar ve inşaat son derece ilerlemişti. Hasan oğlu, Burhanettin, Nesimî, Habibi, Fizulu, Hatayi gibi büyük dahiler bu zaaman var şekil almıştı. On üç, on dört, on beş ve on altıncı asırlar Azerbaycan edebiyatının dahiler yetiştirdiği bir devir olmuştu. On dokuzuncu asrın başında Azerbaycana giren ruslar ise ne gibi bir kuvvet teşkil ediyorlardı?

Tarih bu hususta diyor ki:

— Sekizinci asırda, Baltık denizinin garp sahiline yayşayan Varyak tacirleri Yunanistana giderken yolda İslamlara tesadüf ettiler ve onları hemen itaatleri altına alarak Dnepr nehri sahillerinde yeni ticaret merkezi teş'is ettiler. Kıyef ticaret kervanlarını bir durak ve, Riyurik başla olmak üzere, Varyakların paytahtı haline geldi (9—11nci asırlarda). Fakat bu, rus milletlerinin devleti değildi; hükümler, me'murlar, ordu ve tacirler hep varyaklardı. Yerli ehaliyi teşkil eden İslav akvam onların kölesi olup vergi verilerdi. Devletin başla geliri

Tarihte Azerbaycan

(İlani istiklâlimizin 14-nci yıl dönümü münasebetine)

On dört yıl bundan evvel, halkın serbest surette beyanı rey etmesi neticesinde ve demokratik prensipler üzerine intihaf olummuş Azerbaycan Şurayı Millisi, Maveyayı Kafkasyanın Azerbaycan Türklerle meskün bulunan şarkı ve cenubi kısımlarını, demokratik cumhuriyet şekli üzerine kurulu müstakil Azerbaycan devleti ilan etmiştir.

Kafkasyanın onda ikisini, Maver. Kafkasyanın ise onda dördünü teşkil ve 92160 murab. kilomet. ihtiva eden Azerbaycan cumhuriyeti 1917 senesine mahsus „Kafkasya salnamesine“ göre 2861862 kişiden ibaret bir nüfusa malikti.

Fakat Azerbaycanın kavmi-millî hududunu 1918 senesinde ilan olunan hudutlardan daha geniştir. Azerbaycan türklarının belki bir buçuk misli Azerbaycan cumhuriyetinin siyasi hudutları haricinde kalmıştır. Azerbaycan cumhuriyeti Kafkasya'da yaşayan Azerilerin bile hepsini ihtiva etmiyor. Umumiyetle gerek Kafkasya'da, gerekse onun haricinde, Azerbaycan kavmi-millî hudutları dahilinde 7000000 dan fazla Azeri türkü yaşamakta olup, muhtelif siyasi takسیمata tabi bulunduklarına bakılmayarak, milli, hars, kavmi, dini, coğrafi ve iktisadi bir vahdet teşkil ediyorlar.

Tarihte Azerbaycan cemiyetinin ve Azerbaycan devletinin teşekkülü bu kavmi hudutlardan üç-dört defa, belki daha fazla, geniş bir sahada ceryan etmiştir. Milattan evvel 323 tarihinde, Makedonyalı büyük İskenderin ölümü üzerine, istiklâlini ilan ve „Atropatene“ ismini alan „Küçük Midya“ 227 sene o tarihten evveline kadar bütün yakın ve orta şarka hâkim bulunan Midya veya Matay devletinin yarın müstakil bir kısım teşkil etmiş ve bugünkü Azerbaycanın ikisini de ihtiva etmiştir.

Ehalişinin irki mensubiyet noktaı nazarından âri ve semit olmadığı ve Turani bir medeniyetin, urf ve adatın nüfuzunda

buldukları hakkında ihtilafî rey mevcut olmayan ve Azerbaycan ismini ilan Atropatene daha Sasaniler zamanında ve bilâhère Araplar devrinde şimalden akın eden Hazer Türklerinin vatani olmaya başlamıştır.

750 tarihinde, mevkilerini Abbasi halifelerine terkeden Emeviler büyük Arap devletini Irak, Horasan, Suriye, Mısır ve Afrika olmak üzere beş idari hisseye ayırmışlardır. Bunlarda bir çok nüm müstakil eyaletleri ihtiva etmekte idiler. O cümleden oradan paytahtı Bağdat olan İrakın aşağıki eyaletler dahildir: Basra, Kufe, Elhaz, Fars, Bahreyn, Emame, Kirman, İsfahan, Rey, Deylem ve Azerbaycan.

Bu mülki teşkilat, ehemmiyetsiz de-gişikliklerle, sabit kalmış ve İslam camiasına girmiş olan milletlerin kurdukları devletlere esas teşkil etmiştir. Abbasi devrinde bu emaretler müstakil birer devlet haline gelerek „Saltanat“ unvanını almış ve başlarında duran „Emirler“ Sultan adlandırılmışlardır.

Irak Sultanlığına dahil bulunan Azerbaycan, arapların kurtarmak için kanlı işyanlar yaratmış. Büyük arap devleti, inhilâl devrini yaşamakta olduğu için, bu işyanları arap kuvvetleriyle tenkil edemiyordu. Bağdat hükümleri bu işler için ücretli türklere istifade etmekte idiler. 816 tarihinde başlayıp ta 835 e kadar süren ve 500000 insanın telef olmasına sebep olan Azerbaycandaki Babek işyanının Afşin isminde bir Türk tenkilettiği gibi 851 senesindeki işyan hareketlerini de emir Buğa isminde yeni bir Türk yatırmıştır.

Fakat bu işyanları tenkil eden Türk emirler, yerli Türklere ve Hazer Türklere anlaşarak Azerbaycan'da müstakil bir Türk devleti vücude getirmek istedikleri için Bağdat tarafından şüphe altına alınmış, hatta azil ve katledilmişlerdir. Büyük Arap devletinin enkazı (Mabadi 4cü sahifede)

islavların vergi olarak getirdikleri hayvan derisi idi; bir de insan ticaretinden hasıl olan gelirdi. Ormanlarda yülerle, binlere esir edilen islavlar şark memleketlerine satmağa götürülüyordu.“(*)

On ikinci asırdan itibaren Varyaklar islavlaştı ve rus cemiyeti teşekkül etmeğe başladısında yeni cemiyetin temelini bu kölelik ve o kölelikten doğan ictimai ve hukukî münasebat teşkil etmekte devam etti. Hatta ruslara Devlet teşkil ve idare etmeği öğreden Türk-Mogolların iki yüz sene hakimiyetinden sonra bile teşekkül eden rus cemiyeti ve rus devleti dahilinde kölelik esas teşkil ediyordu.

On dokuzuncu asrın sonlarına, yani 1861 şubat 19-a kadar resmen, zamani-mıza kadar ise fiilen Rusya'da krepostnoy hukuku denilen kölelik rejimi hâkim olmuştur. Köylüleri, at, öküz, istihsal vesafii gibi bir „sey“ olarak kullanan rus derebeyi köylüleri satmak ve öldürmek hakkını dahi haiz idi. Hiç bir medeni hakka mâlik olmayan rus köylüsü bir yerden diğer bir yer hareket edemez, bir mal ve bir emlak sahibi olamaz, bir muameleyi tüccariye ve hukukiye aktedemezdi.

Aleksander Yablonski „Segodniya“ gazetesinin 2 Mart 1931 tarihli nüshasında derettiği bir makalesini şöyle başlıyor:

— Eşgîmiş bir araba ile iki kız satılık. Genç ve sağlam olan kızlar tokumak dahi becerirler. Tecrübe için bakmak mümkündür. . . İşte Katerin devrinde ve onun torunu Alexander zamanında (18 ve 19nci asırlarda) rus gazeteleri böyle yazıyorlardı. . .

İşte Rusya bu rejimi ve bu „medeniyetle“ Azerbaycana geliyordu. Azerbaycan hanlarının 1803 den 1830 senesine kadar süren mücadelelerinden sonra Rusya askeri ve siyasi hakimiyetini tel-

(*) N. Jordaniya — Rus tarihinden bir sahife „Kafkasya dagları“ mec. N. 17-18.

Azerbaycan komünist fırkasında

Azerbaycan komünist fırkası yeni inhilâl arifesindedir. — Komünist fırkasında amelenin nisbeti azalmağa başlamıştır. — Ferdîyetçi ve milliyetçi köylü unsurları komünist fırkasında kuvvetli bir muhalefet tesis etmişler. — Komünist fırkasının bütün planlarını ret eden muhalefler Azerbaycan'da rus hakimiyeti alehindedir.

„Sosyalizm kuruluşu“ ve kollektivize devrinde Azerbaycan komünist fırkasının vaziyeti ne haldedir? Ve bu vaziyet ne gibi bir istikbal arz ediyor?

Biz biliyoruz „Nep“ devrinde teşekkül eden ve kadrosunu ufak mülkiyetçi köylü cemiyetinden alan Azerb. kom. fırkası, „Nep“den ric'at üzerine kendi içerisinde müthiş mukavemetle maruz kalmış ve bu mukavemet bu sun'î teşkilatı inhilale götürmüştü.

Şimdi ne oluyor? Kollektivize ve „sosyalizmin baş döndürücü bir sür'atla inkışafı“ devrinde Azerbaycan komünist fırkası amele ve kolhozçu köylü hesabına artmağa başlamıştır.

M. Mehmedof üç Nisanda okuduğu bir raporunda (12. 4. 1932.) şu matumâtı vermiştir:

—Azerbaycan'da, ziraat amelesile beraber 341554 amele vardır. 1930 senesine nisbeten amele sınıfı % 57 artmıştır. Halbuki komünist fırkasının azası 1930 senesine nisbeten % 71 artmış ve 39832 den 68162 aza ve namzet olmuştur.

Bu gösteriyor ki fırka amele sınıfının artmasından daha sür'atla çokalıyor, aynı zamanda komünist fırkası köylülerce seçilirden çapuk ilerlemektedir. Meselâ: Bakü teşkilatı 1931 senesi zarfında şehirden % 27,7, köylerde ise % 72,3 nisbetinde artmıştır. Aynı zamanda Bakü teşkilatında amelenin nisbeti % 68,5 den % 36,5'e immiştir.

Umumiyetle bütün Azerbaycan köylülerinde komünist fırkasındaki amelenin nisbeti % 55,8 den % 44 nisbetine immiştir.

Unutmamalıdır, ki sanayia giren yeni amele kuvvetleri hemen umumiyetlerle köyden çıkmış ve kendilerine beraber ferdîyetçi küçük burjuva zihniyeti getirmişlerdir. Ona göre Azerbaycan komünist fırkasının bu vaziyetten çok müteessir olduğu bir emri vakidir. Azerb. kom. fırkasında müşahede edilen tereddütler, muhalefetler, temayüller ve grupçuluklar hep bu yüzden baş vermektedir.

Grupçular Azerbaycan komünist fırkası merkezini rus büyük devletliğinde, rus tehakküm siyasetinde ittihaf etmekte idiler. Onlar diyorlar ki: Azerbaycan'da hiç bir ekalliyet milletten bahsetmek olamaz. Azerbaycan'daki gayri Türkler, çoktan Türklere içinde ermiş, Türk lisan, hars ve adatlarını kabul etmişlerdir.

Muhalefler 1932 senesinin pamuk, petrol ve kollektivize planını kabili ikmal olmadığını ileri sürerek beş yıllık plâmı bozmak istiyorlar.

Bütün bu tehlikeler, komünist fırkasını dolduran yeni ferdîyetçi amele ile mülkiyetçi köylülerin artmakta olmasından ileri gelmiştir.

M. Mehmedof buna karşı radikal bir çare olmak üzere sag, sol, barışçık, milliyetçi v. s. temayül ve muhalefetlerle „emanısca mücadele“ yürütmekle beraber „Marksizm-Leninizm“ terbiyesine ehemmiyet verilmesini teklif etmektedir.

Fakat bu sahade işler hiçte imtibahş degilmiştir. Meselâ: 66 bin azadan 330000 nin bu sene firma mekteplerinde okumaları mecburî iken, bütün Azerbaycan'da içerisinde ancak 6000 adam kaydolunmuş, onların da Bakü'de % 40 nisbeti, (Mabadi 4cü sahifede)

min etmiş ve bütün hanlıkları ilga etmişti. Düşman ve „dost“ hanlar birer birer meydana kaldırılmıştı. Fakat ona Azerbaycan'da istinat edecek bir zümre lâzimdi. Onun için hanların kapu kullanan birer birer toprak aristokrasi haline vaz'etmeği münasip gördü. 1846 kanunu kapı kullarını toprak beyleri ve köylülerine „mülkedar tabii“ ilan eyledi. Buna mukabil yeni aristokrasi „çarın ilk emriyle rus ordusuna yarduma âmade olmak ve çare sadakatle hizmet etmeli idiler. . .

20 Nisan (3 Mayıs) 1847 kanunu yeni mülkedar sınıfa her on aileden bir erkek ve her 15 aileden bir kız almak hakkını bahşediyor, aynı zamanda mülkedarlara mahsus erazinin bedelsiz olarak ekilmesini köylülere yükletiyordu. Aynı zamanda yeni derebeyi köylünün canına ve hayatına da malikti. Bu suretle Azerbaycan her cihette çok geri bir rejimle karşı karşıya gelmişti. Yalnız ordu kuvvetine güvenen bu rejim iktisadi ve zirai medeniyetcede Azerbaycandan geri bulunuyordu. Ruslar Azerbaycan'da yüksek derecede ziraat ve kanalizasyon teknikası görmüş ve bunu kabul etmemişlerdi.

Genç alındığı zaman orada cam (şişe), demir ve ipek fabrika ve imalathaneleri çalışıyordu. Şirvan ve Berde cihan mukyasında ticaret merkezi. Bakü daha Araplar devrinde petrol istihsalı ile maruftu.

Rus istilası bütün bu hayatı ve bunun neticesi olan fikri ve edebi faaliyeti de durdurmuştu.

Yeni esaret ve kölelik rejimi Azerbaycan'da köylünün, şimdî olduğu gibi, o zamanda müthiş mukavemetle karşılanmıştı. Her tarafta „kaçak“ ismini taşıyan halk kahramanlarını miktarı artıyordu. Bu halk kahramanlarını mücadeleleri etrafında genç ve zengin bir halk edebiyatı meydana geldi. Bu harekete yeni

şehir burjuazisile onun Avrupalı tahsil almış münevver ve mütefekkir zümresi iltihak etti. Bu yeni mütefekkir ve münevver zümre yeni hareketin ideolojî ve hukukî esaslarını formüle etmeğe başladılar.

Mirza Fatalı Ahund-zade gibi dahiler meydana geliyordu. 1875 de Hasan bey ilk Türkçe „Ekinçi“ gazetesini nesretti.

Hasan Bey, kendi tabiriyle: „Türk milletinin yaşaması, ileri gitmesi, ilmi, marifeti ve medeniyeti olması için“ — şu şartları ileri sürüyordu:

1. — Millete kendi lisanında hitap etmeli. Onunla sade halk dilinde konuşmalı. Millet yalnız öz dilinde yaşayayı ilerleyi bile.

2. — Cocuğu babasının, karını kocasının, nökeri ağasının ve raiyeti padişahın „köleliğinden“ (kullugundan) halâs etmeli. Hürriyeti her yerde tesis etmeli. „Magribi zemin“ ancak tam hürriyet sayesinde terakkî ede bilmştir.

3. — Asrı mektepler tesis etmeli, asrı metodlarla asrı ilimleri havi kitaplar nesretmeli, milli maarif kadrosu vücude getirmeli.

4. — Tiyatrolar, cemiyeti hayriyeler, milli-medenî müesseseler vücude getirmeli.

Hasan Bey millî kurtuluşu maarif ve medeniyet, bunlarda hürriyet sayesinde tesavvur ediyor ve gagesine irmek için bir saraya, hâkim bir kudrete, bir zümreye değil, halka, halkın kendi teşebbüsüne ve efkârı umumiyeve müraacat ediyor. „Sabir“, „Molla Nesrettin“ mecmuasında, hürriyeti, mülkiyeti, müsavvati idealize ediyor, inkılapları alkışlıyor, milli uyanışı teşvik ediyor. Onun:

— İş remberin, güç öküzün, yer özüvünkü.

„Bezadeleri, hanları neylerdin ilahî“ demesi mülkiyete olan bakışını aydın gösteriyordu. Toprak Allahındır. Mülkiyet hakkı ancak onu mamur edene

aittir. Bezadeler ve hanlar ortada bir tufeyliden başka bir şey degildir. İşte Sabirin noktaı nazarı bu idi. Bu bakış onun şahsın hürriyetine olan görüşünü aydın göstermektedir.

Biliyoruz ki Rusyadaki kölelik rejimi rus muhihtinde bir aksülâmel olmak üzere Nihilizmi meydana getirmişti. Bolşevizmin temelini teşkil eden bu ceryan her şeyi, her hürriyeti ve esasen devleti de inkâr etmekte idi. Onun nazarinde insanları felakete götüren esasen devlettir. Halbuki Azerbaycan'da esaret ve kölelik rejimini temsil eden kuvvetin ruslardan ibaret olması, Azerbaycanın ondan daha yüksek medeni bir geçişe malik olması, Azerbaycan'daki aksülâmel hareketine hürriyeti, müsavvati, devleti ve medeniyeti tervic istikametini vermiştir.

Mehmet Hadî, „Alemlî Müsavat“ nam menzum utopik bir eserinde ademî müsavvati, haksızlıkların kaldırılması ve köleliğe nihayet verilmesi için medeni demokratik bir „Devlet“ teşkilini tavsiye etti. Ve „Devlet“te herkesin, devlet reisile vatandaşların, kanun karşısında müsavvî olmalarını arzu etti.

Mehmet Hadî, bu arzularının ancak „milli bir devlet“ vasıtasile husule gelebileceğine kamdır. Bunun için yeğâne yol olarak „istiklâl“ yoludur. O, bir şüirde istiklâlden maksatın milletin saadet ve refahı olduğunu söylemekte idi.

Azerbaycan millî hareketi, milliyet, hürriyet, müsavvati, milli hakimiyet şiarları altında teşekkül ve inkışaf etmiştir.

Azerbaycan millî hareketi, böyle seyri tekâmül neticesinde, on dört sene evvel, „demokratik cumhuriyet“ ilanı ile neticelendi. Halbuki Rusya çarlıkta bolşevizme atılmıştı. Kölelikten esarete düşmüştü. Rusya'da krepostnoy tehakkümü hukuku yerine komünizm ve kollektivizm köleliği rejimi teessüs etmişti.

M. B. Mehmet-zade

